

Parapsykologi bakom järnridån

Under kalla kriget förekom många rykten om Sovjets överlägsenhet på det parapsykologiska området.

Peter Olausson berättar.

”Det ser ut som om vi en dag måste kasta oss in i en ESP-kapplöpning på samma sätt som vi kastade oss in i rymdkapplöpningen.” – Ostrander & Schroeder (1970)

NÄR JORDEN FICK sin första konstgjorda satellit hösten 1957 präglades reaktionerna världen över av häpnad och, i synnerhet i USA, av chock. Redan en månad senare skickade Sovjet upp en betydligt större och mer avancerad satellit med en hund ombord. Först därefter fick USA i ordning sin första satellituppskjutning – där raketerna exploderade vid start... Förödmjukelsen var fullkomlig. Så småningom fick USA rutin på sina satelliter. Men våren 1961 var det dags igen: Den första människan i rymden var inte en astronaut utan en kosmonaut.

Det är svårt att föreställa sig vad som skulle kunna göra ett motsvarande intryck idag. Sputnikarna och Gagarin innebar att USA:s ärkefiende, vars teknik och vetenskap mest förknippades med dåliga imitationer, plötsligt och oväntat hade gjort flera historiska genombrott inom ett

Satsa på favoriten, W.B. Myers 1870

fält som helt få dittills alls hade funderat på. Kommunisterna hade inte bara demonstrerat sin tekniska nivå inom ett militärt område – för raketforskningen syftade ju egentligen till att ta fram kärnvapenbärande missiler – utan även vunnit prestige; och i det kalla kriget kunde prestige vara minst lika viktigt som tekniska framsteg. Det var först i och med månlandningen 1969 som USA kunde känna att man verkligen lyckats ge igen.

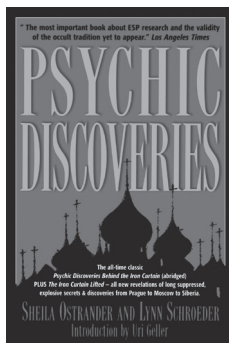
Året därpå kom en bok som fick många att minnas rymdkapplöpningens inledning. Kopplingen var given

och gjordes ideligen, i bokens text, i recensioner och artiklar. Eller som baksidestexten på den svenska utgåvan sammanfattade: ”Ryssarna kom först!”

RYSSARNA KOM FÖRST!

Under 1960-talet hade man i väst då och då kunnat läsa om udda företeelser öster om järnridån, varav vissa kunde klassas som parapsykologiska. Några väckte en del uppmärksamhet, men inte mer. Men nu avslöjades i ett slag en värld av parapsykologisk forskning. Kommunisterna hade åter visat sig vara världsledande inom ett fält som man i väst behandlat nedlåtande, om alls. Bakom järnridån togs denna nya vetenskap på allvar. Där fick den resurser och status, där ägnade sig namnkunniga forskare åt den i ambitiösa projekt på ansedda institutioner. Och vilka resultat man fick! Tiden var mogen, vilken dag som helst kunde nästa ”sputnik” kungöras. Och denna gång skulle nyheten vara av en så världshistorisk magnitud att alla andra framsteg skulle blekna. Kanske skulle det vara det viktigaste vetenskapliga genombrottet någonsin. Det kunde mycket väl ha militär betydelse. Och det skulle ske på fel sida om järnridån.

Boken där man kunde läsa om allt detta hette *PSI – Psykiska upptäckter bakom Järnridån (PSI – Psychic Discoveries Behind the Iron Curtain)* av Sheila Ostrander och Lynn Schroeder. Sommaren 1968 hade de rest i Sovjet, Bulgarien och Tjeckoslovakien, träffat mängder med

människor, och sett och hört fantastiska ting. Vi får kortfattade men upphetsade och förväntansfulla beskrivningar av en stor mängd studier och anekdoter. Det är såväl gamla väldokumenterade (enligt uppgift) experiment som spännande nyheter: Nina Kulaginas telekinetiska övningar, paret Kirlians färggranna bilder av "auran" och de mystiska krafterna i Cheops-pyramider för hemmabruk (dessa tre är även exempel på idéer som här presenterades i västvärlden för första gången). När man väl köpt sådana uppgifter förefaller många andra inte särskilt osannolika. Som de många lyckade telepatiska övningarna på långa avstånd (till exempel när man dödade kaninungar ombord på en ubåt för att se om modern i land påverkades telepatiskt), kosmonauterna som rutinmässigt tränas i telepati och prekognition, astrologisk födelsekontroll, statlig healing ... Gränsen för det orimliga flyttas längre och längre fram. Vi får höra om mediet som fick bacillerna att avslöja vad de hette, Hitlers anor från Atlantis, konstklassen där Rafael reinkarnerats i inte mindre än fyra elever, eller min favorit: "Studiet av en man som använder psykikinesi för att förflytta en cigarrett vertikalt i ett glas, men bara när han är full".

Stora anhopningar av påståenden kan genom sin blotta mängd ha en vagt övertygande effekt, även när man hittar sådana befängda exempel. Ju fler uppgifter man läser (och här är de hundratals), desto svårare blir det att tänka sig att *alla* skulle bero på slarv eller fusk. Och om bara tiondelen, tjugondelen av dem skulle stämma – vore inte redan det en revolution...? Att kvantitet kan övertrumfa kvalitet är naturligtvis ett gammalt grepp, medvetet eller ej. Det som särskiljer denna samling är att den beskriver läget i

ett område som inte bara var förborgat och fientligt, utan som även hade överraskat världen helt nyligen, med omvälvande konsekvenser. Man kan säga att Sovjet passade parapsykologerna i väst på ungefär samma sätt, fast ännu bättre, som exempelvis Tibet passat deras föregångare: Ett mystiskt och svåråtkomligt område dit man kunde förlägga diverse underverk och fantasier. Och i öst kunde man på samma sätt förlägga underverk i väst...

Järnridån blev pseudovetenskapens resonansbotten: Troende på ömse sidor spred och förstärkte varandras rykten tills även den någorlunda skeptiske betraktaren kunde börja vackla. När det kom så många och övertygande uppgifter från olika håll så måste det väl ligga åtminstone ett korn av sanning i åtminstone några av dem? Bevisbördan flyttades från den troende till skeptikern. I det kalla krigets paranoida skuggvärld krävdes en stark övertygelse om fenomenens icke-existens för att kunna stå emot, och än svårare var det att övertyga andra.

Det fanns visserligen rykten som även de öppensinnade kunde finna lite väl hårdsmälta. Men när bara de allra mest ogenerade påståendena bemöttes med sådan skepticism, gällde det omvända för de mindre iögonenfallande uppgifterna.

Ett talande exempel är en demonstration som, får vi veta, utförts så ofta och träffsäkert att det närmast gått slentrian i "ryssarnas mest beprövade och fulländade bidrag till den internationella parapsykologin": den telepatiska knockouten, förmågan att på (stort) avstånd försänka någon i hypnotisk sömn. Företeelsen hade upptäckts på 1920-talet, utforskats och finslipats under de mörka åren, för att sedan lanseras på bred front av Leonard L. Vasiljev

1960. Som den beskrivs av Ostrander och Schroeder är effekten omedelbar och högst konkret: offret faller ögonblickligen i sömn, ”mitt i ett steg”. När man kontrollerar med Vasiljevs publicerade studier är skillnaderna så stora att det är svårt att tro att det är samma studier som beskrivs. Hans försökspersoner föll i sömn på si och så

Hypnos och hans halvbror Döden, John William Waterhouse, 1874

många minuter, eller si och så många minuter fortare än de i kontrollgruppen som inte utsatts för telepatisk hypnos. Men ryktesvägen kunde en aningen uppsnabbad insomning bli till en hård och omedelbar ”knockout”. (Vad det hela egentligen var frågan om är naturligtvis en helt annan fråga.)

Ett annat exempel som icke går att ifrågasätta betecknar Ostrander och Schroeder som en av höjdpunkterna på deras parapsykologiska odyssé: Robert Pavlitas ”psykotroniska generatorer”. De utgjordes av egendomligt formade metallföremål; de hade kunnat vara talismaner, modern konst eller ”reservdelar till maskiner som ännu inte fanns”.

Antik dödsstråle: Archimedes spegel, Giulio Parigi 1599-1600.

På något sätt kunde de samla energi och strålning, inte av kända och mätbara slag utan esoteriska, och fokusera dem, med högst påtagliga resultat: De kunde få växter att växa bättre och metallhjul att snurra, de kunde rena vatten och ha ihjäl flugor som flög in i ”kraftfältet”. En parapsykologisk dödsstråle? Skulle man kunna bygga en sådan generator tusen eller tiotusen gånger större? Så långt kom man nu aldrig i diskussionen: ”Innan vi hann gå närmare in på denna dödsstråle för flugor, anlände fler personer och sällade sig till vår grupp.” – Denna korta mening är typisk och avslöjande, för boken och för ämnet. Åtskilliga

uppgifter om den parapsykologiska forskningen i öst nådde västvärlden på sådana sätt: rykten, viskningar, skvaller i förtroende.

DIALEKTISK MATERIALISTISK PARAPSYKOLOGI

Att parapsykologin bakom järnridån var föremål för hemlighetsmakeri är visserligen inget märkvärdigt. I Sovjet var det mesta föremål för hemlighetsmakeri, och följaktligen även ryktesspridning. Men hur intressanta är värdelösa hemligheter? Kanske alla uppgifterna som spreds i själva verket var desinformation för att skrämma imperialisterna, och få dem att öda resurser på värdelös forskning? Vad trodde man egentligen om parapsykologi i Sovjet?

Parapsykologi hade bedrivits i såväl tsarens Ryssland som i det unga Sovjet. Under 1920- och 30-talen studerades bland annat hypnos och förmodad telepati med såväl människor som djur. Allt det tog slut 1938. Forskningen upphörde, utresetillstånd gavs inte längre till parapsykologiska konferenser, tidningar och rapporter som skickades från utlandet returnerades. Skälet var, givetvis, politiskt.

Det största problemet för parapsykologiska forskare bakom järnridån var aldrig besvärliga data, vetenskapliga skeptiker, brist på resurser, hänfulla kolleger eller en oförstående omvärld. Deras största problem var politik. Enligt den materialistiska kommunismen är världen enbart fysisk. Det övernaturliga kan, per definition, inte existera. Sådant gränsar till den bannlysta religionen, för att inte tala om andar, själar, liv efter döden och liknande. Och det var ju just sådant som parapsykologin ägnade sig åt, "en religion utan kors" som Mao hänfullt kallat den. Eller när den Stora sovjetencyklopedin i 1950-talets utgåva be-

skrev telepati som ”en anti-socialistisk, idealistisk fiktion om människans övernaturliga förmågor”.

Sådant behöver förvisso inte ha varit det *enda* skälet till att parapsykologin länge var förbjuden. Men även sedan den åter blivit tillåten så var parapsykologerna angelägna om att hålla sina undersökningar och rapporter politiskt korrekta. Ett exempel är beteckningen ”psykotronik”, konstruerad som ersättning för ”parapsykologi” av just politiska skäl. Inställningarna varierade från land till land (den mest positiva inställningen fanns i Bulgarien, den mest negativa i Östtyskland) liksom inte minst över tid. Och då är vi framme vid den sovjetiska parapsykologins återkomst.

I januari 1954 inträffade en av det kalla krigets viktigare händelser: USA sjösatte världens första atomubåt, *USS Nautilus*. Alla tidigare ubåtar hade begränsats av tillgången på bränsle (de kunde inte åka hur långt som helst utan att tanka) och luft (de kunde inte stanna i undervattensläge hur länge som helst). Ingen av dessa regler gällde för *Nautilus*. Bestyckad med kärnvapen kunde den avfira dem djupt inne på sovjetiskt vatten, praktiskt taget intill land. Ett sådant hot visste ingen hur man skulle skydda sig mot. För att understryka USA:s övertag, särskilt viktigt i rymdåldern som just brutit ut, genomfördes 1958 den första färden till nordpolen under vattnet.

Ett problem med ubåtar var, och är, kommunikationen, eftersom radiovågor blockeras av vatten. Men tänk om man kunde använda telepati, som så vitt man förstod fungerade oavsett avstånd eller hinder? Då skulle *Nautilus* kunna åka runt i u-läge hur länge som helst och ändå hålla kontakten.

*Operation solskens, Nautilus färd
under Nordpolen under vatten 1958*

I februarinumret 1960 av den etablerade franska populärvetenskapliga tidningen *Science & Vie* fanns en artikel där ett sådant experiment beskrevs. En "sändare" i land hade lyckats överföra tankar till en "mottagare" ombord på atomubåten. "Är telepati ett nytt hemligt vapen? Kommer ESP att avgöra framtidens krig?" En som tog emot artikeln med glädje var nämnde Vasiljev, den gamle telepatiforskaren. Nu var han professor i medicin, medlem i Sovjetiska akademien för medicinska vetenskaper och innehavare av Leninorden. Uppbackad av den franska artikeln berättade Vasiljev om sina lovande resultat tjugofem år tidigare, att telepati uppenbarligen var något högst verkligt, något som hörde hemma i den fysiska världen där även rättrogna materialistiska kommunister kunde studera den. Några år tidigare hade Chrusjtjov inlett rehabiliteringen efter Stalin. Politiska fångar hade strömmat ut ur fångelser, det nyss otänkbara hade blivit tillåtet. Tiden var mogen för en pa-

rapsykologisk rehabilitering. Och det var hög tid, om man inte skulle bli omsprungna av amerikanerna...

Tio år senare sammanfattade Ostrander och Schroeder skillnaderna mellan parapsykologi, ”psi”, i öst och väst i åtta punkter:

1. Amerikaner försöker fortfarande att statistiskt säkerställa psi. I Sovjet använder man den.
2. Psi är ett etablerat och ansett fält inom naturvetenskaperna.
3. Specialister från många områden samarbetar.
4. I öst vet man vad som händer i väst.
5. I Sovjet är psi fysik. I väst är den statistisk, psykologi och filosofi.
6. Artiklar publiceras i vanliga vetenskapliga journaler.
7. Sovjets psi-forskare är entusiastiska, inte skeptiska.
8. Forskningen har världsliga motiv, inte esoteriska.

Men som så ofta i Sovjet var utvecklingen allt annat än rak och enkel. Redan under Ostrander och Schroeders korta vistelse fick de indikationer på att inte ta för mycket för givet, ens i psi-forskningens förlovade land: Mitt under en parapsykologisk konferens i Moskva kom ett nummer av *Pravda* ut där Nina Kulagina öppet kritiserades. I mitten av 1970-talet fick Edward Naumov, deras främste kontaktperson och den sovjetiska parapsykologins ambassadör, tillbringa ett år i fångläger. Hans många kontakter med utlänningar bör ha spelat en stor roll, men såväl hans öde som andra exempel på ”tö och frost” kan ha ingått i de oräkneliga maktstrider mellan olika organisationer, myndigheter, utskott och enskilda som ständigt pågick. Om

Kristallkulan, Johan William Waterhouse 1902

en person eller myndighet uppmuntrade eller kritiserade parapsykologi behövde inte ha mycket att göra med hur de uppfattade företeelserna i sig. ”Allt är politik” var ingalunda någon tom klyscha.

Samtidigt hade föreställningen om den hyllade och prioriterade parapsykologin bakom järnridån lett till att man inlett motsvarande arbete i USA, för att inte komma efter i ESP-kapplöpningen.

PROJEKT STARGATE

Mot slutet av 60-talet hade CIA med flera blivit tillräckligt nyfikna och oroadade för att inleda några forskningsprogram med klärvoajans och *remote viewing*. Så kom Ostlander och Schroeders bok hösten 1970 och blev så småningom en bestseller. Med tanke på allt det otroliga de fått reda på i detta hemlighetsfulla land så kunde man bara spekulera om vilka framsteg som de *inte* fått höra talas om..? När de till exempel rapporterade om 12–13 miljoner rubel som tjugotalet parapsykologiska forskningscentra över hela Sovjet årligen delade på, hur mycket mer borde då inte gå till hemlig forskning? Och vad behövde USA göra för att inte bli hopplöst efter?

Så blev *Stargate* till: En samling forskningsprogram som från 1970-talet finansierades av flera myndigheter i USA för att se om parapsykologiska fenomen kunde få militära tillämpningar. Under flera år lades ett antal dollarmiljoner ut på telepatiska försök, skedböjning (Uri Gellers demonstrationer var med på ett hörn), liksom långt mer bisarra övningar, beskrivna av Jon Ronson i boken *The Men Who Stare at Goats* som även filmatiserats. Spektaklet lades ner först 1995. Det är en standardingrediens i kon-

spirationsteorier där man hävdar att projektet lyckades långt bättre än vad de ansvariga velat avslöja.

Hade *Stargate* blivit till även utan Ostrander och Schroeders bok? Det är tydligt att den påverkade beslutsfattare även på högre nivåer. I en rapport från den militära underrettelsetjänsten DIA 1975 nämns att kommunisterna var långt före västvärlden inom parapsykologi, där nämns experimentet med de dödade kaninungarna, liksom en enkel apparat från Tjeckoslovakien vars blotta form fokuserade mental energi och bland annat kunde döda flugor. – Det är skvallret från 1968, upphöjt till en nivå där det kunde få folk att ta beslut som de nog inte skulle ha tagit om de känt till uppgifternas tvivelaktiga härkomst.

Däremot verkar det helt osannolikt att *Stargate* skulle ha blivit av om det inte varit för den parapsykologiska våren bakom järnridån, den som inleddes av Vasiljev sedan han läst om experimentet på *Nautilus*.

Författaren till en av huvudkällorna för denna artikel hette Martin Ebon. Han trodde på mängder av pseudovetenskap. Å andra sidan var han betydligt noggrannare än de flesta i facket. Han blev nyfiken på *Nautilus*-artikeln och tog kontakt med vetenskapsjournalisten som skrivit den. Gerald Messadié var 1980 (och är än idag) en etable-

rad och ansedd skribent. Tjugo år tidigare hade han gjort ett misstag som han fortfarande ångrade: han hade fått ett tips från en källa som han vid det laget ännu hade förtroende för. Mannen som levererade *Nautilus*-knäcket hette Jacques Bergier. Samma år publicerades hans och Louis Pauwels *Le Matin des Magiciens* (på svenska *Vår fantastiska värld*), som med eftertryck visade att han inte förtjänade något som helst förtroende. Idag är boken en pseudovetenskaplig klassiker. Mindre känt är att Bergier indirekt bidrog till att få igång den parapsykologiska forskningen i Sovjet, och därmed även *Stargate*. Kanske han därmed även bidrog till den ökning och normalisering av pseudovetenskap och kvalificerad vidskepelse i samhället som gav en grupp skeptiker idén att 1976 bilda CSICOP? 📖

KÄLLOR & LÄSTIPS

Sheila Ostrander och Lynn Schroeder, *PSI – Psykiska upptäckter bakom Järnridån* (Berghs 1974). Originalutgåva: *PSI – Psychic Discoveries Behind the Iron Curtain* (Prentice-Hall 1970).

Martin Ebon, *Psychic Warfare: Threat or Illusion?* (McGraw-Hill 1983).

Louis Pauwels och Jacques Bergier, *Impossible Possibilities* (Mayflower 1974), kapitlet "Parapsychological Research in the Soviet Union". Originalutgåva *Der Planet der unmöglichen Möglichkeiten* (Scherz 1968).

Erik German, "Mind Machines", *The Prague Post* 5 juli 2000.

Leonid L. Vasiljev, *Experiments in Mental Suggestion* (Hampton Roads 2002; det ryska originalet 1963).

Massimo Polidoro, "Secrets of a Russian Psychic" (cicap.org 12 december 2000).

Wikipedia: Stargate Project.